

“KRİMİNALİSTİKA” KAFEDRASİ

KRİMİNALİSTİKA FƏNNİ ÜZRƏ KURSANTLAR ÜÇÜN

M Ü H A Z İ R Ə

**MÖVZU №28. RÜŞVƏTXORLUĞUN VƏ KORRUPSIYANIN
ARAŞDIRMA METODİKASI.**

Tərtib etdi: «Kriminalistika» kafedrasının baş müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı ***Ələkbər Allahverdiyev***

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.
Protokol № 5. “ 17 yanvar ” 2007-ci il
(2014-cü ildə əlavə və dəyişikliklər edilmişdir)

B A K I 2 0 1 4

MÖVZU № 28. “Rüşvətxorluğun və digər korrupsiya xarakterli cinayətlərin araşdırılması metodikası.”

P L A N:

GİRİŞ:

1. Rüşvətxorluq və digər korrupsiya xarakterli cinayətlərin kriminalistik xarakteristikası.
  - a) ibtidai araşdırmaya başlamanın xüsusiyyətləri.
  - b) cinayət işi üzrə sübut edilməli hallar.
2. Rüşvətxorluq və korrupsiya cinayətlərinin ibtidai araşdırılması zamanı Ikin istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri.
3. Rüşvətxorluq və korrupsiya cinayətlərinin ibtidai araşdırılmasında sonrakı istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri.

NƏTİCƏ:

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. Azərbaycan Respublikasının CM, m. 311, 312. XXIV fəsil.
2. “Qanunçuluq” curnalı. № 1, 1999. səh. 14-19.
3. “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında”. Azərbaycan Respublikasının Qanununun layihəsi.
4. K.Q.Sarıcalinskaya “Kriminalistika”. Dərslik. Bakı, 1999.
5. C.İ.Süleymanov. “Kriminalistika”. Bakı, 2000.
6. Şəffaflığın artırılması və Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya və onun həyata keçirilməsi ilə bağlı 2007-2011 –ci illər üçün Fəaliyyət planının təsdiq edilməsi barədə «Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 iyul 2007-ci il tarixli 2292 №-li sərəncamı və həmin sərəncamın icrası ilə əlaqədar DİN-in 29.12.2008-ci il tarixli 1/30 92 №-li tədbirlər planı.
7. Azərbaycan Respublikasının Milli təhlükəsizlik konsepsiyasından irəli gələn vəzifələrin DİO-da icrasının təşkilinə dair DİN-in 06.06.2007-ci il tarixli əmrinə müvafiq olaraq kafedrada tədris olunan fənlər üzrə müdaxim və dinləyicilərə zəruri məlumatlar verilir.
8. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 iyun 2007-ci il tarixli 2271 №-li Sərəncamı «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların perekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi və narkomanlığın yayılması ilə mübarizə üzrə Proqram (2007-2012-ci illər).
9. 2013-2014-cü illərin yanvar-dekabr aylarında cinayətkarlığın vəziyyətinə dair məlumat cədvəli.
10. B.B.Stepanov. “Rassledovanie vzətoçniçestva”. Saratov, 1966 q.
11. Akademiə MVD SSSR “Kriminalistika”. II çastğ. Moskva, 1980 q. str. 389-403.
12. Spravoçnik sledovatelə. II çastğ. Moskva, 1990 q. str. 238-255.
13. A.Q.Filippova. “Kriminalistika”. Uçebnik. Moskva, 1998 q. str. 238-449.

GİRİŞ

Cəmiyyətimiz üçün ictimai təhlükəliliyi baxımından korrupsiya və rüşvətxorluq xüsusilə digərlərindən fərqlənir. Rüşvətxorluq cinayətlərinin təhlükəliliyi vəzifəli şəxslərin öz mənafeləri, maraqları naminə etdiyi hərəkət və hərəkətsizlikdə ifadə olunan vətəndaşlarımıza zərər vurmaqla yanaşı, qanunlarımızın nüfuzuna belə mənfi təsir göstərməkdən ibarətdir. Onu da qeyd etməliyik ki, vəzifəli şəxslərin bu cür qanunsuz fəaliyyəti dövlət orqanlarının düzgün iş prinsipini pozur, iqtisadiyyatda, elmdə və s. sahələrdə geriləmə müşahidə edilir. Ayrı-ayrı şəxslərin qanunlarımıza, vəzifəli şəxslərə inamsızlıq, ədlətsizlik kimi meyillərin formalaşmağına gətirib çıxarır.

Son illərdə aparılan iqtisadi islahatlar, keçmiş təsərrüfat mexanizminin ləğv edilməsi bu növdən olan cinayətlərin azalmasına səbəb olmuşdur. Ancaq buna baxmayaraq, cinayət işlərinin təhlili göstərir ki, rüşvətxorluğa qarşı mübarizə daha məqsədyönlü, intensiv şəkildə aparılır.

Respublikada korrupsiya və rüşvətxorluğa şərait yaradan hallardan bir idə dövlət idarə, müəssisə və təşkilatları tərəfindən debitor və kreditor borcların süni surətdə yaradılması ilə bağlıdır. Belə ki, bir sıra təşkilatlar fiziki və hüquqi şəxslərə olan borcları qaytarmağa maliyyə imkanları olduğu halda, bunu vaxtında etmirlər və nəticədə kreditorları məcburiyyət qarşısında qoyub, külli miqdarda rüşvət aldıqdan sonra, müqavilə öhdəliklərini icra edirlər.

Korrupsiya və rüşvətxorluğa qarşı mübarizəni sanlaşdırmaq və onun qarşısını almaq üçün preventik tədbirlər kimi bir sıra xarici dövlətlərdə olduğu kimi məmurların, eləcə də digər vətəndaşların gəlirlər haqda deklarasiya təqdim etməsi və bu haqda müvafiq qanunun qəbul edilməsi təklif olunur.

Bu kateqoriyalı cinayətlərin istintaqında məxfi məlumatlardan istifadə olunması, şahidlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, lazım olan əməliyyat məlumatları əldə etmək üçün hüquq-mühafizə orqanlarının kompüter mərkəzinin yaradılması, cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin respublikadan çıxarılmasının qarşısını almaq, həmin əldə edilmiş əmlakın yerini müəyyən etmək üçün sərhad və gömrük nəzarətinin gücləndirilməsi zəruridir. Müasir texniki inkişafı nəzərə alaraq, korrupsiya və rüşvətxorluğa qarşı mübarizədə texniki-kriminalistik vasitələrdən istifadə edilməsi əsas amillərdən biridir. Onların tətbiqinin həyata keçirilməsi üçün zəruri vəsaitin ayrılması, cinayət-prosessual qanunvericiliyində belə texniki vasitələrin tətbiqinin nəzərdə tutulması da mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Kriminalistika ədəbiyyatlarında rüşvətxorluğun ibtidai araşdırmasına xüsusi diqqət yetirilir.

İstintaq orqanları fasiləsiz olaraq rüşvətxorluqla mübarizə üçün yeni elmi təcrübə tövsiyyələrindən istifadə edərək, gələcək nəzəri bilikləri formalaşdırır.

Bu növdən olan cinayətlərin ibtidai araşdırılması zamanı törədilmiş hər bir cinayət hadisəsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Rüşvətxorluq cinayətlərinin istintaqı və açılmasının çətinliyi bu növ cinayətlərin tipik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Yəni, rüşvətin verilib-alınması bir qayda olaraq, kənar şəxslərin iştirak etmədiyi bir şəraitdə törədilir. Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, rüşvətxorluğun iştirakçıları-rüşvət verən, rüşvət alan, həm də vasitəçinin bu cinayətlərin gizliliyi maraqlı və xüsusi diqqət mərkəzindədir (cinayətin izlərinin məhv edilməsi və s. kimi hallar). Rüşvətxorlar bu növdən olan cinayətlərin gizliliyini qorumaq üçün müxtəlif metodlardan istifadə edirlər.

Rüşvətxorluq az hallarda digər cinayətlərlə birlikdə törədilir. Bu işə istintaqın qarşısında qabaqcadan əlavə tapşırıqlar tələb edir.

Korrupsiya və rüşvətxorluq daha çox ictimai təhlükəli cinayət olduğuna görə, məhkəmə iz istintaq orqanları qarşısında mübarizə üçün mühüm vəzifələr qoyur.

2014-cü ildə Respublikada Korrupsiya ilə bağlı 185 cinayət faktı qeydə alınmışdır ki, onlardan 166 cinayət vəzifə səlahiyyətləri ilə bağlı, 16 cinayət rüşvətxorluqla bağlı olmuşdur. Qeydə alınmış cinayətlərdən 151 açılmış, 26 bağlı qalmış, açılma isə 85,9% olmuşdur.

Sual 1. Rüşvətorluq və digər korrupsiya xarakterli jinayətlərin kriminalistik xarakteristikası.

- a) ibtidai araşdırmaya başlamanın xüsusiyyətləri.**
b) jinayət işi üzrə sübut edilməli hallar.

Korrupsiya – vəzifəli şəxsin öz statusundan, təmsil etdiyi orqanın statusundan, vəzifə səlahiyyətlərindən və ya həmin status və səlahiyyətlərdən irəli gələn imkanlardan istifadə etməklə, qanunsuz olaraq, maddi və sair nemətlər, imtiyazlar və güzəştlər əldə edilməsi, habelə fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən qeyd edilən maddi və sair nemətlərin, imtiyazların və güzəştlərin qanunsuz olaraq vəzifəli şəxsə təklif və ya vəd olunması və yaxud verilməsi yolu ilə həmin vəzifəli şəxsin ələ alınmasıdır.

Korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalər bilavasitə korrupsiya hüquqpozmalərindən və korrupsiya və ya şərait yaradan hüquqpozmalərdən ibarətdir. Korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalər intizam, mülki-hüquqi, inzibati və jinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunları ilə müəyyən olunmuş qaydada dövlət orqanlarına seçilmiş və ya təyin edilmiş şəxslər, o cümlədən, dövlət orqanlarında seçkili vəzifələrə namizədliyi qanunla müəyyən olunmuş qaydada qeydə alınmış şəxslər, xüsusi səlahiyyət əsasında dövlət orqanlarını təmsil edən şəxslər, siyasi və ya inzibati vəzifə tutan dövlət qulluqçuları (dövlət vəzifəli şəxslər), habelə, dövlət orqanlarının müvafiq struktur vahidlərində və ya dövlət idarə, müəssisə və təşkilatlarında, yerli özünüidarə etmə orqanlarında, siyasi partiyalarda bilavasitə təşkilati-sərənjamveriji və ya inzibati-təsərrüfat funksiyalarını həyata keçirən şəxslərdir.

Korrupsiyaya qarşı mübarizə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunları və müəyyən edilmiş prinsiplərə və prosedur qaydalara uyğun olaraq aparılır.

Korrupsiya ilə əlaqədar aşağıdakı şəxslər hüquqpozmalərin subyektləri ola bilər:

– Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və qanunları ilə müəyyən olunmuş qaydada dövlət orqanlarına seçilmiş və ya təyin edilmiş şəxslər;

– xüsusi əhəmiyyət əsasında dövlət orqanlarını təmsil edən şəxslər;

– siyasi və ya inzibati vəzifə tutan dövlət qulluqçuları;

– dövlət orqanlarının müvafiq struktur vahidlərində, dövlət orqanları tərəfindən yaradılmış fondlarda və ya dövlət idarə, müəssisə və təşkilatlarında, habelə dövlətin nəzarət səhm zərfinə sahib olduğu təsərrüfat subyektlərində bilavasitə təşkilati-sərənjamveriji və ya inzibati-təsərrüfat funksiyalarını həyata keçirən şəxslər;

– Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarında seçkili vəzifələrə namizədliyi qanunla müəyyən olunmuş qaydada qeydə alınmış şəxslər;

– siyasi partiyalarda təşkilati-sərənjamveriji və ya inzibati-təsərrüfat funksiyalarını həyata keçirən şəxslər;

– Azərbaycan Respublikasının qanunverijiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada yerli özünüidarəetmə orqanlarına seçilmiş şəxslər.

Korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalara görə jinayət məsuliyyəti tədbirləri Azərbaycan Respublikasının jinayət qanunverijiliyinə əsasən tətbiq edilir. Korrupsiyaya qarşı mübarizəni Azərbaycan Respublikasının Dövlət qulluğunu idarəetmə Şurası həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasının hüquq-mühafizə orqanları öz səlahiyyətləri daxilində və fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq korrupsiyaya qarşı mübarizəni həyata keçirirlər. Həmin orqanlarda korrupsiyaya qarşı mübarizə aparmaq üçün ixtisaslaşdırılmış qurumlar yaradıla bilər.

Korrupsiyanın qarşısının alınması.

Vəzifəli şəxsə xidməti vəzifəsini icra etdiyi dövrdə başqa ödənişli vəzifə tutmaq və ya fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq; statusundan, təmsil etdiyi orqanın statusundan, vəzifə səlahiyyətlərindən və ya həmin status və səlahiyyətlərdən irəli gələn imkanlardan istifadə etməklə, maddi və sair nemətlərin, imtiyazların və güzəştlərin əldə edilməsi məqsədilə fiziki və hüquqi şəxslərə sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirməkdə, eləcə də subsidiyalar, subvensiyalar, dotasiyalar, kredit və digər güzəştlər alınmasında, habelə xarici-iqtisadi, bank-kredit və başqa fəaliyyətlərində qanunsuz kömək etmək; fiziki və ya hüquqi şəxslərin bu və ya digər fəaliyyət növü ilə məşğul olmalarına kömək etmək məqsədi ilə öz statusundan, vəzifə səlahiyyətlərindən və ya həmin status və səlahiyyətlərindən irəli gələn imkanlardan istifadə edərək, digər dövlət orqanlarının və ya vəzifəli şəxslərin fəaliyyətinə müdaxilə etmək; normaiv hüquqi aktların və ya qərarların qəbul edilməsi zamanı fiziki və ya hüquqi şəxslərə qanunsuz olaraq üstünlüklər vermək.

Yaxın qohumları və qohumların birgə işləməsinə yol verilməməsi.

Vəzifəli şəxslərin yaxın qohumları bilavasitə onun tabeliyində və ya onun nəzarəti altında olan və ya ona birbaşa hesabat verən orqanlarda, seçkili vəzifələr və silahlı qüvvələrdə hərbi xidmət istisna olmaqla heç bir vəzifə tuta bilməzlər.

Yaxın qohumların vəzifəyə seçilməsində və ya təyin edilməsində iştirak etmək və ya hər hansı formada bu prosesə təsir etmək vəzifəli şəxslərə qadağan olunur.

Vəzifəli şəxsin xidməti vəzifəsinin icrası ilə əlaqədar və ya vəzifədə olduğu dövrdə, dəyəri şərti maliyyə vahidinin altmış mislindən yuxarı olan hədiyyə qadağandır.

Bu jinayətlər dövlət hakimiyyəti, dövlət qulluğu mənafeyi və yerli özünüidarəetmə orqanlarında qulluq mənafeyi əleyhinə olan jinayətlər içərisində ən ijtimai təhlükəlidir. Çünki, rüşvətxorluq jinayətləri dövlət

orqanlarının hakimiyyət nümayəndələrinin nüfuzuna ziyan vurur və digər jinayətlər üçün zəmin yaradır. Qüvvədə olan qanunverijilik rüşvətxorluq jinayətlərini iki müstəqil tərkibə ayırır:

1. rüşvət alma;
2. rüşvət vermə.

Rüşvət alma jinayəti üçün məsuliyyət JM-in 311-jı maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Bu jinayətin predmeti – pul, qiymətli kağızlar və maddi xarakterli xidmətlərdir. Praktikada rüşvətin 2 forması məlumdur: açıq formada və pərdələnmiş formada.

Açıq şəkildə bilavasitə vəzifəli şəxsin özünə verilir.

Pərdələnmiş formada isə zahiri jəhətdən qanuniləşdirilmiş şəkildə alınır. Məsələn, əvəzçiliyə görə mükafat, birdəfəlik ödənişlər və s. o vaxt rüşvət almaq hesab olunur ki, qanunsuz verilmiş olsun. Rüşvətin yaxın qohumlara, o jümlədən, ailə üzvlərinə verilməsi də bu jinayətin tərkibini yaradır. Bu zaman vəzifəli şəxsin razılığının olub-olmaması müəyyən-ləşdirilir.

Rüşvət vermək – bu jinayət üçün məsuliyyət JM-in 312-jı maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Vəzifəli şəxsə maddi qiymətli şeylərin heç olmasa bir hissəsinin verilməsi ilə jinayət tərkibi yaranmış olur.

Qanunda rüşvət vermə jinayətinə görə məsuliyyətdən azad etmənin əsasları göstərilmişdir. Belə əsaslardan biri - rüşvətin hədə-qorxu təsiri ilə verilməsidir. Lakin, rüşvət verən şəxs bu barədə hakimiyyət orqanlarına məlum olması ilə əlaqədar etiraf etməsi könüllü xəbər vermə hesab oluna bilməz.

Rüşvətxorluqda vasitəçilik – rüşvət verənin tapşırığı ilə rüşvətin predmetini rüşvət alan şəxsə bilavasitə çatdırmaqdır.

Göründüyü kimi, bu jinayətdə vasitəçi olan şəxs rüşvətin predmetini bilavasitə özü çatdırır. Belə də ola bilər ki, o, predmeti üçün jü şəxsin vasitəsilə çatdırsın. Belə də ola bilər ki, o, predmeti üçün jü şəxsin vasitəsilə çatdırsın, anjaq bu halda həmin üçün jü şəxs verdiyi predmetin rüşvət olduğunu bilməməlidir. Demək olar ki, vasitəçi rüşvət verənin və alınan tapşırığı ilə hərəkət edir. Rüşvətin predmeti vasitəçiliyə mənsub deyildir və onun verilməsində özünün rüşvətlə əlaqədar maraqları yoxdur.

Qısaja olsa da, jinayət hüququ nöqtəyi-nəzərdən verilmiş xarakteristika imkan verir ki, kriminalistik xarakteristikaya başlayaq. Bu jinayət bir aktlı bir yerdə işləyən, yaşayanlar arasında jinayətkar fəaliyyətin sistemli şəkildə müxtəlif ərazilərdə törədilməsidir. Bu növ jinayətlərin törədilməsində vasitəçi rüşvət alanın inanmış adamlarından olur. Rüşvətin bir hissəsini və yaxud qiymətli şeyləri vasitəçi aldıqdan sonra və bəzi hallarda belə çatdırmasına baxmayaraq, jinayətin gizli saxlanması vasitəçinin maraq dairəsindədir. Rüşvətxorluqda həm rüşvət verənin, həm də rüşvət alanın şəxsi maraqları zəminində bu jinayətlərin törədilməsi, jinayət qanunverijiliyində nəzərdə tutulan rüşvət vermə kimi jinayət məsuliyyəti olmasına baxmayaraq, bu jinayət faktlarının aşkar edilməsi çox çətindir.

İstər rüşvət verən və ya rüşvət alan şəxslər bəzi hallarda vasitəçi də kollektivin əksəriyyətinə qarışıb, öz jinayətkar simasını olduqca mürəkkəb formada pərdələyirlər. Rüşvəti almamışdan qabaq hazırlıq hərəkətləri, həmçinin, görüş yeri və söhbələrin aparılması heç bir kəsin olmadığı əlverişli şərait seçilir.

Əksər hallarda rüşvət alan və rüşvət verən şəxslər rüşvətخورluqda yer və vaxta xüsusi diqqət yetirərək, qiymətli şeylərin rüşvət verilməsinə çalışırlar, anjaq təjribəli jinayətkarlar yaxalanma (tutulma) anında vəziyyətdən neyə çıxmağın yollarını da əvvəljədən planlaşdırırlar. Ona görə də jinayətkarlar rüşvətin predmeti olan şeylərin kimə məxsus olub-olmamasından bilavasitə özlərini kənara qaçırırlar (məsələn, mükafatlandırma, sərmayə qoyuluşu, əmək haqqı, pul köçürmə).

Vəzifəli şəxsə rüşvət pul şəklində verilsə, bu zaman o, əskinazları tezliklə dəyişdirməyə çalışır. Guya ki, öz fəaliyyətlərində qanunun tələblərini rəhbər tuturlar, məsələn, ijtimai təşkilatların və münasibətlərin verdiyi (köçürtdüyü) vəsaitlər.

Bizə belə gəlir ki, rüşvətخورluq jinayətləri törədilən zaman heç bir iz qalmır. Lakin, rüşvət alan şəxsin qeydlərinin əldə olunması (rüşvət alan və vasitəçidən) rüşvətin verilməsi və yaxud alınması barədə, həm də rüşvətin predmetinin hazırlanması (qiymətli şeylər, mal dövriyyə qəbzləri, markalar, nömrə nişanları, əmlakın əlamətləri və rüşvətin predmeti olan digər şeylər rüşvət alanın şəxsi müayinəsi zamanı müxtəlif izlər aşkar edilə bilər, məsələn: kağız və müxtəlif predmetlərə bükülmüş (pul əskinazları, qiymətli əşyalar) bağlamaları və əşyaların üzərində qalan əl-barmaq izləri və s.

Bu növdən olan jinayətkar fəaliyyət zamanı şəkilçəkmə və videoçəkilişdən istifadə olunması yaxşı nəticələr verir. Bütün bunlar bizə imkan verir ki, bu jinayətlərin istintaqına müsbət təsir göstərmək üçün əldə olunmuş materialların maddi sübut kimi qiymətləndirək.

Rüşvətخورluq və korrupsiya xarakterli jinayətlərin izlərinin aşkar edilməsi və qeyd olunması çətinlik törətdiyinə görə, bu növ jinayətlərin ibtidai araşdırması özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir.

Rüşvətخورluq jinayətlərinin mülkiyyət əleyhinə səhlənkarlıq və başqa növ jinayətlərlə əlaqəli şəkildə, o jümlədən, rüşvətخورların qarşılıqlı razılıq zəminində də törədilə bilər. Bu jür əlaqədarlıq müvəqqəti, birdəfəlik və adi xarakter daşıyır.

Rüşvətin verilib-alınması üsulları, yeri və vaxtının müəyyən olunması.

Rüşvətخورluq jinayətlərində yerin müəyyən olunması çox vaxt ittihamediji sübutların toplanmasına şərait yaradır. Vəzifəli şəxsin jinayət törədilən vaxt başqa yerdə olduğu barədə alibi aradan qaldırılır. Elə bu zaman rüşvətin verilmə vaxtının müəyyən olunması vəzifəli şəxslə razılaşmanın əsaslandırılması mümkündür.

Rüşvətin verilmə vaxtını maksimum dəqiqliklə müəyyən etmək lazımdır (dəqiqə, saat, həftənin günü, tarix, ay, il). Əgər belə mümkün

deyilsə, vaxtı müəyyənləşdirmək olar. Təqsirini boynuna alan rüşvətxorun və şahidin dindirilməsində rüşvətin verilib-alınması yeri və vaxtı barədə diqqətlə dindirmə keçirilməlidir. Bu zaman müstətiq ifadəni detallaşdırır və bu fikrin nəyə əsaslandırıldığı təsdiq etmək üçün aydınlaşdırmalar aparır. Əgər ifadə verən şəxs rüşvətin verilmə vaxtını yaddaşında janlandıra bilmirsə, onda onun fikir obrazının yaddaşın bu istiqamətdə formalaşmasına kömək etmək lazımdır. Əgər şahid və rüşvətxorluğun iştirakçılarında hər hansı birinin verdiyi ifadələrdən başqa düzünə sübutlu toplamaq mümkün deyilsə, onda rüşvətin verilib-alınması yeri haqda yanaki sübutların aşkar edilməsi məqsədəuyğundur.

Bu məqsədlə rüşvətxorların bu jinayətin törədilməsi vaxtı rüşvətxorluq jinayətinin törədildiyi yerdə olub olmadıqlarını yoxlamaq lazımdır. Əgər rüşvətin verildiyi gün barədə rüşvətxor bildirir ki, o, həmin vaxt səfərdə olmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq səfərə çıxmanın bütün tərəfləri dəqiqliklə yoxlanılmalıdır (səfərin səbəbləri, vaxtı və s.). Məsələn, rüşvətin alınmasında təsirləndirilən vasitəçi A. qətiyyənlirəli sürülən ittihamla razılaşmayaraq, bildirdi ki, sentyabrın 5-dən 7-nə kimi orada olmamış və 4 sentyabr öz şəxsi maşını ilə Bakıdan çıxmış və 5-dən 7-nə kimi Sumqayıtda olmuşdur. A. inandırıcı alibi gətirərək, şəxsin axtarış zamanı ondan götürülmüş 5,6 və 7 sentyabr mehmanxana qəbzləri ilə ilk baxışdan bu fikri təsdiqləməyə çalışırdı. Lakin, A-nın yaxın tanışlarından olan Svetlana dindirilən zaman müəyyən olundu ki, o, Sumqayıt şəhərində "Dalğa" mehman-xanasında nömrə götürərək, A-nı orada gözləməli idi. Svetlana sonra bildirmişdir ki, mehmanxanada 3 gün müddətində tək yaşamış və A. mehmanxana qəbzlərini istədikdən sonra ona vermişdir. Ona görə də vəzifəli şəxsdən rüşvətin verilməsi vaxtı onun ezamiyyətdə olduğunu təsdiqləyən sənədləri götürməli və öyrənməli, o jümlədən, ezamiyyətlə bağlı olan sənədlərin düzgünlüyünü yoxlanılmalıdır.

Rüşvətxorların görüş vaxtının dəqiq müəyyən olunması üçün istintaq eksperimentinin aparılması məqsədəuyğundur. Eksperiment rüşvətin verilib-alındığı yerə müəyyənləşdirilmiş vaxtda daxil olmanın mümkün-lüyünü yoxlamaq məqsədi ilə keçirilir.

İstintaq eksperimenti keçirilməmişdən qabaq şübhəli şəxslər və təqsirləndirilən şəxs hansı yerə, nə vaxt, təyin olunmuş görüş yerinə piyada və yaxud nəqliyyatla getməsi, hərəkətəmənin üsulları, marşrutu, əgər nəqliyyatla getmişsə, harada saxlaması və rüşvətin verilib-alınması yerinə çatma ilə əlaqədar olan digər hallar barədə ətraflı dindirilməlidir.

Ümumiyyətlə, rüşvətin verilib-alınması vaxtının öyrənilməsi, müstətiqə rüşvətin verilib-alındığı yerin yaxınlığında kimlərin olması faktı və şahidlərin müəyyən edilməsi üçün şərait yaradır.

Rüşvətin verilib-alınması açıq, maskalanmış və gizli formada ola bilər.

Rüşvətxorluq jinayətlərində rüşvətin bilavasitə vəzifəli şəxsə verilməsi açıq formada həyata keçirilir (vəzifəli şəxs tərəfindən şəxsən pulun, qiymətli şeylərin və əmlaka olan hüquqların alınması və s.).

Rüşvətin maskalanmış formasında isə vəzifəli şəxsə çatajaq qiymətli şeylərin verilməsində əsas məqsədin gizli saxlanması və xarici görünüşdən qanuni şəkildə nümayiş olunması nəzərdə tutulur.

Gizli şəkildə isə rüşvətin verilməsi “hədiyyə” adı ilə ola bilər. Vəzifəli şəxsi ələ almaq vasitəsi kimi və ya əvvəljədən etdiyi hərəkətlərə görə mükafatlandırma kimi başa düşülən rüşvəti həm verən, həm də alan şəxs “hədiyyə” ilə bağlı gizli tərəfləri bilirlər.

Ümumiyyətlə, jinayətkarlar bu jinayətin törədilməsini gizli saxlamaq üçün qiymətli şeyləri “hədiyyə” formasında rüşvətin verilib-alınmasına daha çox üstünlük verirlər. Rüşvətxorluğun istintaq zamanı faktiki şərait tələb etməsi onu təsdiq edir ki, “hədiyyə” və şəxsin xidməti vəziyyəti, rüşvət alan şəxsin arasında olan əlaqə müəyyənləşdirilsin. Hədiyyənin özünəməxsus təsvirini verməklə, onu dəqiqliklə xarakterizə etmək lazımdır. Qısa zaman fasiləsində tanış olmaqla, əlaqə yaradıb qiymətli hədiyyənin birbaşa şəxsə təqdim edilməsinə çox az hallarda rast gəlinir. Rüşvətin verilib-alınmasında maskalanma üsulundan daha çox istifadə edirlər. Rüşvət verən şəxs bilərəkdən kart, bilyard və s. oyunlarında uduzaraq, uduzmanın əsas məqsədini gizlətməklə, vəzifəli şəxsə maddi qiymətli əşyalar çatdırılır.

Rüşvətxorluq jinayətlərinin istintaqında sübutetməprosesi zamanı bu üsullarla törədilmə uduzmanın mövjudluğunu, o jümlədən, qanunsuz yolla varlanan rüşvət alan şəxsin xidməti işi ilə rüşvətin əlaqəsini müəyyən etmək lazımdır.

Vəzifəli şəxsə təntənəli şəkildə yemək-içməyin verilməsi belə rüşvətin gizli şəkildə təqdim edilməsi növünə aid edilir.

Rüşvətin maskalanmış (pərdələnmiş) formasını istifadə edən jinayətkarlar xarici görünüşdən leqal şəkildə əşyaları satmaq və dəyişdirməklə ört-basdır edirlər.

Bu halda ujuz qiymətli əşya qiymətlişi ilə dəyişdirilir və ya satılıq əşya kimi verilir. Gizli formada isə rüşvət verən şəxsin maraqlarına uyğun olaraq bilə-bilə təsərrüfat təyinatlı iş aşağı qiymətə yerinə yetirilir.

Şəxsi əlaqələrdən özlərini uzaqlaşdıran rüşvətxorlar rüşvətin predmetini poçtla göndərməklə maskalama formasında həyata keçirirlər. Rüşvətin bu formada bir neçə üsullarla həyata keçirilməsi məlumdur (məsələn, hesabdən-hesaba çoxlu miqdarda pulun köçürülməsi). Buradan aydın olur ki, rüşvətin müxtəlif formalarda rüşvət alan şəxslərə çatdırılması ilə bərabər, həm də onun yaxın qohumlarına da ünvanlana bilər. Rüşvətin bu üsullarla verilib-alınmasını aşkar etmək üçün daha məqsədyönlü üsullardan istifadə etmək lazımdır.

Birinji növbədə ayrı-ayrılıqda qiymətli şeylərin göndərilməsi və alınması faktları arasındakı əlaqələri yoxlamaq, sonra isə rüşvət alan şəxsdən poçtla göndərilənlərin alınması qəbzlərinin, bağlama talonlarının aşkar edilib götürülməsi məqsədilə axtarış aparmaq. Rüşvət verən şəxsdən isə poçtla göndərilən əşyaların haradan göndərilməsi və alınması yeri və göndərən şəxsin müəyyən olunmasında çətinliklər aradan qalxır.

Rüşvətin predmetinin müəyyən edilməsi.

İstintaq prosesində rüşvətin predmeti ilə əlaqədar aşağıdakı spesifik məlumatlar toplanmalıdır (xarakteri, təyinatı və predmetin dəyəri, onun qrup və fərdi əlamətləri, materialı, rəngi, forması, ölçüsü, çəkisi, sayı, markası, nömrəsi, qüsurları və digər özünəməxsus xüsusiyyətləri). Rüşvətin predmeti barədə məlumatı rüşvətخورun ifadələrinə əsaslanmaqla, jinayətin törədənlərdən, onların qohum və ya xidmətçilərdən toplanılır.

Əməliyyat-axtarış işinin nəticələrindən də rüşvətin predmeti və onun əlamətləri haqqında məlumatları toplamaq mümkündür. Bu kimi məlumatların (əlamətləri rüşvətin) öyrənilməsi axtarışın səmərəli, effektiv aparılmasını asanlaşdırır. Rüşvətin predmetinin aşkar edilməsində bir qayda olaraq, axtarış, götürmə və şəxsi axtarışdan istifadə olunur.

Rüşvətin predmeti aşkar edildikdən sonra, fotosəkili çəkilir. Rüşvətin predmetinin üzərində rüşvət verən şəxsin vasitəçi və digər şəxslərin əl-barmaq izlərini müasir elmi-texniki vasitələr tətbiq edərək, aşkar edib götürmək lazımdır.

Bir qayda olaraq, rüşvətin predmeti üzərində əl-barmaq izlərinin olub-olmaması və kimə məxsusluğunu aydınlaşdırmaq üçün daktiloskopik ekspertiza təyin olunur. Predmetdə olan ayaq və digər izlərin aşkar edib, diqqətlə qeyd etmək lazımdır. Eyni zamanda, rüşvətverən, rüşvətalan şəxslər (ailə üzvləri, qohumları) aşkar edilmiş ayaq və digər izlər barədə dindirilməlidirlər.

Rüşvətin dəqiq miqdarını bütün hallarda müəyyən etmək lazımdır. Poçtla göndərilən rüşvətin miqdarına poçt-teleqraf idarəsindən əlaqədar sənədlərin köməyi ilə müəyyən etmək mümkündür. Əgər rüşvətin predmeti əşyadırsa, dəyəri bilmirsə, onda həmin əşyanın dəyərini müəyyən etmək üçün məhkəmə-əmtəəşünaslıq ekspertizası təyin olunmalı və yaxud əlaqədar müəssisədən əşyaların dəyəri barədə arayış tələb olunmalıdır. Əgər bərabər olmayan qiymətli əşyalar aşağı qiymətli ilə dəyişdirməklə rüşvətin verilib-alınmasının bu üsuldən istifadə edilmişsə, onda rüşvətin miqdarı qiymətli əşya ilə aşağı qiymətli arasında fərq müəyyənləşdirilməlidir.

a) İbtidai araşdırmaya başlamanın xüsusiyyətləri.

Rüşvətخورluqla əlaqədar jinayət işi başlamanın səbəbləri JPM-nin 204-206-jı maddələrində göstərilənlərdən hər hansı birinin olması ilə bağlıdır.

Məhkəmə-istintaq təjribəsinin təhlili göstərir ki, rüşvətخورluq jinayətlərində səbəblər əsasən, daxil olmuş məlumatlar və vətəndaşların ərizəsidir.

Jinayət işi başlamaya əsaslar dedikdə isə, bilavasitə rüşvətخورluq jinayətlərinin əlamətlərinin mövjud olmasını göstərən faktiki məlumatlar başa düşülür.

Daxil olmuş ərizə və məlumatlar rüşvətخورluğun əlamətlərini göstərən kifayət qədər əsasları özündə əks etdirmədiyi hallarda müstəntiq jinayət işi başlama əsaslarını yoxlamaq məqsədi ilə zəruri materialları tələb etməyə,

həm də xəbər verən şəxslərdən, o jümlədən, başqa vətəndaşlardan və vəzifəli şəxslərdən izahat almağa haqlıdır.

Lakin, belə yoxlama istintaq hərəkətləri həyata keçirmək yolu ilə aparılmamalı, təxirəsalınmaz istintaq hərəkəti hadisə yerinə baxış keçirməlidir. Bu kimi hallarda dərhal jinayət işi başlanılır. Əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində də rüşvətxorluq jinayətləri barədə daxil olmuş ilkin məlumatlar da yoxlanılmalıdır.

Təqsirini boynuna almaqla, könüllü gəlmə şəxsin törətdiyi əməllərə görə məsuliyyətin yüngülləşdirir, anjaq könüllü xəbər vermə isə məsuliyyəti yüngülləşdirən hal çərçivəsindən kənara çıxır. Belə ki, jinayət qanunverijiliyinə əsasən, rüşvətin verilməsini könüllü xəbər verən şəxs jinayət məsuliyyətindən azad olunur. Rüşvətin verilməsi rüşvətxorluğun başqa formaları ilə də sıx bağlıdır. Rüşvət verən şəxsdən eyni zamanda digər şəxslərin, o jümlədən, bu jinayətin törədilməsində – rüşvətalan və vasitəçi barədə məlumat toplamaq mümkündür.

Məlumatlar xarakterinə görə:

- ərizə
- məktub formasında
- telefonla
- şifahi şəkildə daxil ola bilər (bu halda şifahi ərizə protokolu tərtib olunur).

Rüşvətxorluq jinayətlərinin törədilməsi haqqında məlumatlar təkcə açıq formada deyil, gizli (qapalı) formada polisın əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində də daxil ola bilər.

Məhz, bu jinayətlərin izlərinin aşkar edilməsində əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin metodlarından istifadə etməklə, jinayətin iştirakçıları, şahidlər, jinayətkarın şəxsiyyəti barədə məlumatları toplamaq mümkündür. Bəzən, praktikada jinayət işi başlanana qədər axtarış, ekspertiza, dindirmə və digər istintaq hərəkətlərinin keçirilməsini təşkil edərək, qanunverijiliyin tələblərini kobud surətdə pozmuş olurlar.

Jinayət işinə başlama vaxtı müstəntiq rüşvətxorluğun istintaqının istiqamətləndirilməsində məlumatların xarakterinə xüsusi diqqət yetirməlidir. Ümumiyyətlə, məlumatlar JAŞ və ayrı-ayrı vətəndaş, müstəntiq, qanun tələb olunan və müəyyən olunmuş şəxs tərəfindən konkret fakt şəklində daxil ola bilər.

Bəzən rüşvətxorluğun istintaqı zamanı elə bir vəziyyət yaranır ki, bu zaman müstəntiq rüşvətxorluğun törədilməsi imkanını təsdiq edən fakta (faktlara) əsaslanır. Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, ilkin məlumat verən şəxs ola bilər ki, özü də bilmədən yanlış məlumat versin. Bu zaman qeyri-müəyyən informasiya şəraiti yaranır. Məsələn, vətəndaşların şikayəti, danışılan yoxlanılmamış məlumatlar, bəyanat formasında olan mətbuat və qəzet redaksiyasından, o jümlədən, curnallardan, müəssisələrdən, istintaq materiallarından aşkar edilən məlumatlar və s.

Müstəntiq aşağıda göstərilənlərdən asılı olaraq, istintaqın istiqamətini müəyyənləşdirir:

- rüşvətin verilib-alınması faktı;
  - rüşvətin predmeti;
  - bu jinayətin iştirakçıları;
  - vaxtı, yeri və rüşvətin təqdim edilmə üsulu;
  - rüşvətə görə yerinə yetirilən xidməti hərəklərin xarakteri;
  - rüşvətverəni rüşvətin təklif edilməsinə yaxud verilməsinə sövq edən motiv və məqsəd;
  - rüşvətخورluğa görə məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar;
  - rüşvətخورluq jinayətlərinin iştirakçılarının hərəkətlərinə digər jinayətlərin tərkib əlamətlərinin olub-olmaması
  - rüşvət verən şəxsin jinayət məsuliyyətindən azad olunması üçün əsasların olub-olmaması;
  - jinayətkar sövdələşmənin həyata keçirilməsinə kömək edən hallar.
- İstintaqın bu istiqamətdə aparılması aşağıdakı 3 mərhələni əhatə edir.

1-ji mərhələ – jinayət işi başlanır, istintaq hərəkətləri və təşkilati tədbirlər planlaşdırılır, təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin tez yerinə yetirilməsini təmin edən ilkin məlumatlar möhkəmləndirilir.

2-ji mərhələ – şübhəli şəxslərin tutulmasına, qiymətli şeylərin aşkar olunmasına, jinayətkar fəaliyyətin izlərinin müəyyən olunmasına və s. yönələn istintaq hərəkətləri keçirilir.

3-jü mərhələ – ayrı-ayrı faktlar arasında əlaqə müəyyənləşdirilir, ziddiyyətlər aradan qaldırılır və sübutetmə sistemi yaradılır.

Müstəntiq qeyri-müəyyən məlumatlar şəraiti ilə rastlaşdıqda, istintaqın 4-jü mərhələsi də mümkündür.

1-ji mərhələdə müstəntiqin qarşısında 2 əsas vəzifə durur:

1- əldə edilmiş ilkin məlumatların bərkidilməsi

2- bu məlumatları müəyyən sistem halına salmaq

Müstəntiq həmçinin JA aparatlarının keçirdiyi əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticəsindən istifadə etməklə, kriminalistik qeydiyyatlar üzrə yoxlamalar aparmaqla, DİO, prokurorluqda və digər təşkilatlarda ilkin materiallarda əks olunmuş faktları aydınlaşdıran konkret sənədləri (məsələn, daxil olmuş ərizələr üzrə materiallar, xitam olunmuş jinayət işləri və s.) öyrənməklə, vəzifəli şəxslərin və ayrı-ayrı vətəndaşların izahatları, şübhəli şəxsin fəaliyyətini xarakterizə edən sənədlər əsasında və s. toplaya bilər.

Müstəntiq toplanmış məlumatların sistemləşdirilib, onların ilk daxil olmuş məlumatlarla uyğunluğunu müəyyən edir. Əgər həmin məlumatlar bir-birinə uyğundursa, onda o, jinayət işi başlama qərarı verir. İstintaqın sonrakı gedişatının istiqaməti isə həmin vaxtı yaranmış istintaq şəraitindən asılı olaraq müəyyən edilir.

b) Jinayət işi üzrə müəyyən edilməli olan hallar.

Rüşvətخورluq jinayətləri üzrə istintaqın planlaşdırılması prosesi 2 formada xarakterizə olunur:

1. planlaşdırmanın praktiki olaraq jinayət işi başlandıqdan sonra aparılması;

2. istintaqda irəli sürülən çoxsaylı fərziyyələrin olmaması ilə fərqlənir.

Kriminalistika ədəbiyyatlarına əsasən, vəzifə jinayətlərinin bu qrupuna aid işlərin istintaqının planlaşdırılması tam həjmdə jinayət işi başlandıqdan sonra aparılır.

Son vaxtlar müxtəlif amillər istintaqın planlaşdırılmasını təklif edirlər, hansı ki, hər birinin aparılma vaxtı müstəntiqin sərənjamında olan materialların sayı ilə müəyyən olunur.

V.V.Stepanov yazır ki, L.A.Marnupolskinin fikrinə, istintaqın əvvəlində alınmış materiallar öyrənilməli, şübhəli şəxslərlə işin aparılması planlaşdırılmalı, onların sorğu və alınmış məlumatları yoxlanılmalı, ilkin təqsirlilik irəli sürülməlidir.

Digər mərhələ – rüşvətin hər bir alınıb-verilməsi epizodlarının müəyyən edilməsi üzrə aparılan iş, təqsirkarların dairəsinin müəyyən edilməsi və onların tam həjmdə təqsirləndirilməsidir.

Digər mərhələ – rüşvətin hər bir alınıb-verilməsi epizodlarının müəyyən edilməsi üzrə aparılan iş, təqsirkarların dairəsinin müəyyən edilməsi və onların tam həjmdə təqsirləndirilməsidir.

Müstəntiq istintaq hərəkətlərini planlaşdırarkən, sübutların aşkar olunması yollarını (üsullarını) öyrənməlidir. Ona görə ki, bu onun üçün istintaqın aparılmasını asanlaşdırır və çox vaxt itirmədən fəaliyyət göstərməyə müyəssər olur.

Sübutların (məlumat üçün) toplanması üsulları (istiqaqətləri) aşağıdakılardır:

1. rüşvət alan vəzifəli şəxslərin işlədiyi idarə, müəssisə və təşkilatlarda: sənədlərin müəyyən edilmiş qaydada dövriyyəsinə özündə əks etdirən materialların öyrənilməsi; sənədlərin düzgün və vaxtında dövriyyəsinə cavabdeh şəxslərin müəyyən edilməsi; idarə, müəssisə və təşkilatların funksiyalarının, həmçinin, vəzifəli şəxslərin xidməti səlahiyyətlərinin öyrənilməsi; xidməti binalardan rüşvətin predmetlərinin, yaxud da bu jinayətlə əlaqədar digər predmet və sənədlərin aşkar edilməsi və götürülməsi; rüşvətخورluğun digər faktlarının müəyyən edilməsi və s.

2. rüşvətalan şəxsin yaşayış yeri üzrə rüşvətin predmetinin və digər predmetlərin aşkar edilməsi; rüşvətalanın yeni faktlarının müəyyən edilməsi; müsadirəyə məruz qala biləcək əmlakın axtarışı və onun mühafizəsinin təmin edilməsi və s.

3. rüşvətverən şəxsin iş və yaşayış yeri üzrə: rüşvətverənin maraqları nəticəsində vəzifəli şəxsin rüşvətə görə hansı hərəkətləri edib-etməməsi haqqında məlumatların toplanması; rüşvətin verilməsi ilə əlaqəli olan sənədlərin aşkar edilməsi və öyrənilməsi; aşkar edilmiş sübutların və rüşvətin predmetinin rüşvətverən şəxsə məxsusluğunun müəyyən edilməsi;

müsadirəyə məruz qalan əmlakın axtarışı və onun mühafizəsinin təmin olunması və s.

4. vasitəçinin iş və yaşayış yeri üzrə rüşvət verən şəxsdən rüşvət götürüb lazım yerə tam və ya qismən çatdırılmasını təsdiq edən məlumatların üzə çıxarılması; müsadirəyə məruz qalacaq əmlakın axtarışı və onun mühafizəsinin təmin olunması və s.

İstintaq planında konkret iş ilə əlaqədar aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- 1) fərziyyələri;
- 2) sübut etməyə aid olan şəraitləri;
- 3) istintaqa hazırlıq, əməliyyat-axtarış və digər tədbirlərin aparılma ardıcılığını;
- 4) planlaşdırmanın aparılma vaxtının (və ya qurtarma müddəti);
- 5) istintaq hərəkətlərinin keçirildiyi yeri (əgər bunun əhəmiyyəti varsa);
- 6) ijrachını (bu halda əgər istintaq hərəkətlərinin və digər tədbirlərinin keçirilməsi başqa şəxsə tapşırılsa), həmçinin rüşvətxorluğun törədilməsinə kömək edən səbəb və şərait də planda öz əksini tapmalı və aradan qaldırılması tədbirləri göstərilməlidir.

Rüşvətxorluğun istintaq zamanı aşağıdakı tipik fərziyyələri yürütmək olar:

- 1) rüşvətxorluq jinayəti baş vermişdir;
- 2) rüşvətxorluq jinayətləri baş verməmiş, qiymətli kağız və pul isə borjun qaytarılması üçün vəzifəli şəxsə verilmişdir, yaxud da digər qanuni şərtlər əsasında;
- 3) rüşvət verilməmiş, anjaq ərizə verən şəxs yalan olaraq vəzifəli şəxsə böhtan atır;
- 4) rüşvət vermə faktı olmamışdır və ərizə verən şəxs vijdanlı surətdə danışıbmışdır;
- 5) rüşvətxorluq jinayəti baş verib, lakin vəzifəli şəxs qeyri-qanuni mükafatlandırılmayıb, çünki, naməlum vasitəçi olması və ya rüşvətverənin səhvi üzündən, hansı ki, şəxsi vəzifəli şəxs kimi başa düşüb (yanılıb).
- 6) ijrachını (bu halda əgər istintaq hərəkətlərinin və digər tədbirlərinin keçirilməsi başqa şəxsə tapşırılsa), həmçinin rüşvətxorluğun törədilməsinə kömək edən səbəb və şərait də planda öz əksini tapmalı və aradan qaldırılması tədbirləri göstərilməlidir.

Rüşvətxorluğun istintaq zamanı aşağıdakı tipik fərziyyələri yürütmək olar:

- 1) rüşvətxorluq jinayəti baş vermişdir;
- 2) rüşvətxorluq jinayətləri baş verməmiş, qiymətli kağız və pul isə borjun qaytarılması üçün vəzifəli şəxsə verilmişdir, yaxud da digər qanuni şərtlər əsasında;
- 3) rüşvət verilməmiş, anjaq ərizə verən şəxs yalan olaraq vəzifəli şəxsə böhtan atır;

4) rüşvət vermə faktı olmamışdır və ərizə verən əxs vijdanlı surətdə danışıbmışdır;

5) rüşvətxorluq jinayəti baş verib, lakin vəzifəli şəxs qeyri-qanuni mükafatlandırılmayıb, çünki, naməlum vasitəçi olması və ya rüşvətverənin səhvi üzündən, hansı ki, şəxsi vəzifəli şəxs kimi başa düşüb (yanılıb). Bütün bu fərziyyələr rüşvətxorluq jinayətlərinin baş verib-vermədiyi faktının müəyyən olunmasına xidmət edir. Müstəntiq sübut əhəmiyyəti kəsb edən materialları qiymətləndirərkən, bir və ya bir neçə fərziyyənin yoxlanması nəticəsində müəyyən edir ki, kifayət dərəcədə fərziyyə yoxlanılıb, yoxsa daha hansı fərziyyələri yoxlamaq lazımdır, daha hansı istiqamətləri, istintaqı hərəkətlərini aparmağa ehtiyaj duyulur və s.

Müstəntiq rüşvətxorluq jinayətlərinin istintaqını apararkən, nəzərdən qaçırmamalıdır ki, qanun əvvəlindən rüşvətxorluğun gizlədilməsinə və bilib xəbər verməməsinə görə jinayət məsuliyyətini müəyyən edir. Rüşvətxorluq jinayətlərində sübut edilməli olan hallar aşağıdakılardır:

1. rüşvətin verilib-alınmasını özündə əks etdirən hallar (jinayətin törədildiyi yer və vaxtı, rüşvətin kim tərəfindən bilavasitə kimə çatdırılması və s.);

2. rüşvətin predmeti, onun əlamətləri, götürülmə mənbələri və miqdarı;

3. rüşvətin alınıb-verilməsinin üsulları və jinayətin gizlədilməsi;

4. rüşvətxorluq jinayətlərində iştirak edənlərin dairəsi;

5. rüşvət verən şəxsin marağına uyğun olaraq (vəzifəli şəxsin) onun hərəkəti və ya hərəkətsizliyi hansı qaydada müəyyən olunur;

6. xidməti səlahiyyətlərinin dairəsi və vəzifəli şəxsin hərəkətlərinin xarakteri, hansı ki, rüşvət alıb və ya alçaqmış. Onun bu hərəkətləri rüşvət verənin maraqlarını əhatə edir, yoxsa yox;

7. rüşvətə alan şəxsin vəzifəsi (o, bu vəzifəni yerinə yetirirmi);

8. rüşvətə görə xidməti vəzifəsindən konkret hansı formada borjunu bir növ vermək üçün istifadə etməsi və ya xidməti vəzifəsindən istifadə edərək, vasitəçi rolunda rüşvətxorluq jinayətlərində iştirak etməsi;

9. rüşvətxorluq jinayətlərinin digər jinayətlərlə əlaqəsinin olub-olmaması;

10. rüşvət məjburi (hədə-qorxu tətbiq etməklə) surətdə alınıbmı və konkret olaraq bu nə ilə özünü biruzə verir;

11. rüşvətxorluqla alma, vermə və vasitəçilik tərəfindən təkrarən törədilibmi;

12. rüşvətxorluqda iştirak edən tərəflərin qarşılıqlı münasibətlərinin xarakteri (bura rüşvət alan, verən və vasitəçi arasında ayrılıqda hər birinin münasibəti daxildir);

13. jinayətin törədilməsində iştirak edənlərin hər birinin konkret rolu;

14. şəxsin jinayətin törədilməsində məqsədi, motiv və kimin maraqları əsasında rüşvət verən hərəkət etmişdir: özünün, digər şəxs (və ya şəxslərin) və ya dövlət və ijtimai təşkilatın yalan anlaşılan maraqlarında rüşvətverənin, rüşvətə alanın və vasitəçinin təqsirliliyi;

15. rüşvət alanın və vasitəçinin jinayət törətməklə əldə etdiyi qanunsuz gəlirin miqdarı;
16. rüşvətخورluq jinayətlərində iştirak edənlərin hər birinin şəxsiyyəti;
17. əvvəllər rüşvətخورluğa görə məhkumluğunun olub-olmaması faktı;
18. məsuliyyəti ağırlaşdıran və yüngülləşdirən hallar;
19. rüşvət verən könüllü (xəbər veribmi) olaraq rüvəti vermə barədə ərizə veribmi;
20. rüşvətخورluğun törədilməsinin gizlədilməsi əvvəljədən vəd edilibmi;
21. rüşvətخورluq haqqında xəbər verməmə faktı varırmı.

Bu sualla əlaqədar demək olar ki, az da olsa, rüşvətخورluq jinayətlərinin kriminalistik xarakteristikası, jinayət işinə başlanma xüsusiyyətləri, mərhələləri barədə danışıldı. Ümumiyyətlə, istintaqın mərhələsinə keçməmişdən əvvəl daxil olan məlumatlar onların bərkidilməsi və jinayət işinə baxılmasının əsas və səbəblərini açıqladıq, eyni zamanda istintaq fərziyyələrinin qurulması, planlaşdırma və onun məzmunu, sübut edilməli olan hallar, o cümlədən, rüşvətخورluq jinayətlərinin istintaqında bilavasitə müstəntiqin fəaliyyəti araşdırıldı. İndi isə, ilkin istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətlərinə nəzər yetirək.

Sual 2. Rüşvətxorluq və korrupsiya jinayətlərinin ibtidai araşdırılması zamanı ilkin istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri.

İlkin istintaq mərhələsi – istintaqın bu mərhələsində hazırlıq tədbirlərinin keçirilməsinin xüsusiyyətləri ilkin materiallardan irəli gəlir. Bu materiallar müstəntiq jinayət işi başladıqdan sonra, onun ijraatında olur.

Rüşvətxorluq jinayətlərində şübhəli hesab edilənin şəxsiyyəti öyrənilərkən, onların yaşayış yerlərindən məlumatların alınması (toplanması) zəruridir, (vəjibdir-böyük sayda ailə üzvlərinin sayı, onların iş və yaşayış yerləri, qohumları, dostları, yaxın qohum və tanışları haqqında).

Müstəntiq özü bu hərəkətlərin hamısını etmək qabiliyyətində olmadığına görə, qanuna müəyyən olunmuş qaydada polis və prokurorluq orqanları da bu işə jəlb olunur. Bəzi istintaq hərəkətlərinin keçirilməsinə prokuror ijjazə verilməlidir. Mütəxəssisin də jəlb edilməsi bir sıra hallarda labüddür.

İlkin istintaq hərəkətləri.

Bir qayda olaraq istintaqın ilkin mərhələsində rüşvətxorluğun daha vəjib sübutları toplanır ki, istintaqın sonrakı gedişatında istifadə olunsun. İlkin istintaq hərəkətlərinin seçilməsinə bir sıra faktorlar təsir edir: əldə olunan məlumatların xarakteri, ilkin materialların tamlığı, rüşvət verilibmi, yoxsa rüşvət hələlik veriləjək, ilkin məlumatların yoxlanılması həyata keçirilibmi və s. Bir sıra istintaq hərəkətləri vardır ki, onların həyata keçirilməsi müstəntiq tərəfindən məqsədəuyğundur (istintaqı ilkin mərhələsinə müvafiq olaraq):

1. ərizə verən şəxsin dindirilməsi;
2. axtarış, hansı ki, rüşvətxorluq jinayətlərində iştirak edən şəxslərlə aparılır (rüşvətxorun jinayətlərinin iştirakçıları - rüşvətalan, rüşvət verən və vasitəçi ilə əlaqədar axtarış nəinki onların yaşayış yerində çox vaxt bağ evlərində və iş yerlərində aparılır);
3. rüşvətxorun tutulması, həmçinin, onun jinayət başında (törədər-kən) yaxalanması;
4. şəxsi axtarış;
5. rüşvətin predmetinə baxış;
6. şübhəli şəxslərin dindirilməsi;
7. sənədlərə baxış və götürülməsi;
8. əmlak üzərinə həbsin qoyulması (rüşvətxorların əmlakının axtarışı);
9. şahidlərin dindirilməsi.

Rüşvətxorluq jinayətləri üzrə ilkin istintaq hərəkətlərinin məqsədi aşağıdakılardır:

1. istintaqın bu mərhələsində istintaq orqanlarına məlum olan ilkin materiallar əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nətiijəsində polis orqanlarına daxil olmuş, ilkin yoxlama material və məlumatlar əsasında sübutları aşkar etmək;

2. rüşvətxorluq jinayətlərini təsdiq edən sübutetmə predmetindən irəli gələn yeni faktiki məlumatları müəyyən etmək, bu yolla (üsulla) məlumatların dairəsini genişləndirmək (jinayət əməlləri, o jümlədən, iştirakçıları) və s.

3. rüşvətxorluqda iştirak edənlərin əhatə dairəsini müəyyən etmək və onların tutulub-saxlanması üçün lazımi tədbirlərin görülməsi;

4. rüşvətxorları jinayətin izlərinin gizlədilməsinə görə xəbərdar etmək, ilk növbədə, rüşvətin predmetinin, həmçinin, jinayət barədə xəbəri olan şəxsə təsiretmənin mümkünlüyü;

5. rüşvətxorluq jinayətlərini törədənlərin gələcəkdə jinayətkar fəaliyyətlərinin qarşısını almaq.

Ərizə verən şəxsin dindirilməsi.

Rüşvətxorluq jinayətlərində ərizə verən şəxs kimi aşağıdakılar ola bilər:

1. rüşvətverən;

2. jinayətdə iştirak etməyən şəxslər (vətəndaşlar, hansı ki, rüşvətxorluq barədə məlumatı var);

3. rüşvət verilməsi hədə-qorxu ilə (hədələməklə) tələb olunan şəxslər (hansı ki, rüşvət verməyə qədər bu haqda məlumat verir);

4. rüşvət təklif olunmuş vəzifəli şəxslər və s.

Əgər jinayət işi rüşvət verən şəxsin ərizəsi əsasında başlanıbsa, onda onun dindirilməsi ilkin istintaq hərəkətlərindən birincisini təşkil etməlidir. Dindirmənin vaxtında keçirilməsinin vacibliyi ondadır ki, müstətiqə məlum olur ki, hansı səbəblər rüşvət verən şəxsi jinayət haqqında məlumat verməyə məجبур edib. Ona görə də şəxsin psixoloji vəziyyətinin nəzərə alınması taktiki jəhətdən düzgündür. Əgər dindirmə vaxtında aparılmazsa, ərizə verən şəxsi şübhələndirə bilər və bu ərizənin götürülməsi ilə nətəijələner. Bu hal kənar şəxslərin təhriki nətəijəsində də ola bilər.

Rüşvət verən şəxs dindirilərkən, aşağıdakılar aydınlaşdırılır:

– rüşvət alan harada və hansı vəzifədə işləyir, əvvəljədən rüşvət verən şəxs onu tanıyırmı?

– rüşvət verən hansı əsasla vəzifəli şəxsə mürəjjət etmişdir?

– vəzifəli şəxsə mürəjjət etməni kim məsləhət bilmişdir?

– vəzifəli şəxsin iş otağı harada yerləşir? orada kənar şəxs olubmu? kimlər otağa daxil olub, yaxud olmayıb, iş otağının quruluşu (daxili quruluşu) nejjədir? oraya digər yollarla nejjə daxil olmaq olar və onlar nə barədə danışırdılar?

– rüşvət verən, rüşvət alan şəxsin qəbuluna düşən kimi idarənin (müəssisə, təşkilat) əməkdaşları (işçiləri) ilə görüşübmü, söhbətləşiblərimi, faktiki kimlə və nə haqqında?

– rüşvət alan şəxsdən kiməsə şikayət hansı formada kimə mürəjjət olunub və bunun nətəijələri, hansı hərəkətin edilməsindən (və ya edilməməsindən) ötrü rüşvət verilib?

– rüşvət alan şəxs nə dərəcədə rüşvətverən şəxsin maraqları təmin olunub və o, bu hərəkətləri etməkdə məqsədi nə olub?

– ijra olunması hərəkətlərin nəticələri (vəzifəli şəxs hər hansı bir hərəkətin edilməsinə və ya edilməməsinə görə faydalanması və s.);

– rüşvətin predmeti nə idi, onun əlamətləri və miqdarı (ayrılıqda özünəməxsus müəyyən əlamətlər varmı)?

– rüşvət bağlama şəklində verilibmi və rüşvət verəndə onun hissələri qalıbmı)?

– rüşvətin alınib-verilməsi hansı şəraitdə həyata keçirilib (yeri, vaxtı və digər şəraitləri);

– konkret olaraq rüşvət kimə verilib: rüşvət alana, vasitəçiyə, yoxsa, hər hansı bir üçünjü şəxsə);

– rüşvətin alınib-verilməsinin üsulları;

– rüşvət alan rüşvətin az olması barədə bildiribmi və əlavə mükafatlandırma tələb edilibmi?

– rüşvətin verilməsini kim bilir və kim belə bilirdi: qohumlar, tanışlar və nə dərəcədə konkret olaraq onların bu barədə məlumatları varmı?

– rüşvətin verilmə barədə könüllü xəbər vermənin motivləri.

Əgər ərizə (rüşvətxorluq haqqında) bu və ya digər dərəcədə məlumatı olan şəxs tərəfindən verilsə, axtarış, həmçinin ərizə verən şəxsin dindirilməsindən sonra başlayır.

Bu prosesdə belə şəxslərdən rüşvətxorluq haqqında aşağıdakı xarakterdə məlumatlar alınır:

– məlumatın alınma mənbəyi (yeri);

Bilavasitə bu jinayətin iştirakçılarından, şəxsi izləməklə, o jümlədən, kənar şəxslərdən (konkret gündən və nə vaxt məlumat alınıb).

– onun bildiyi məlumatlar nə dərəcədə düzgündür, yoxsa, bu onun fərziyyələridir;

– rüşvətxorluğun baş verməsinə əmin olma və hansı şəraitlərdə ona məlum olması faktları hansı əsaslarla;

– bilavasitə kimi və hansı şəraitdə rüşvət verilib (yeri vaxtı və digər hallar);

– ərizə verən şəxsdən başqa rüşvətxorluq haqqında daha kim məlumata malikdir;

– rüşvətxorlar öz hərəkətlərinin maskalanmasında hansı hərəkətləri etmişlər.

Bəzən rüşvətxorluq haqqında jinayət işlərinə vəzifəli şəxsin özü tərəfindən verilən məlumat əsasında başlanılır. Əgər onun iradəsindən kənar açıq şəkildə rüşvət verilsə, gizli olaraq qoyurlarsa, bağlı sənədlərlə birgə vermirsə, poçtla göndəriblərsə, qohumlar vasitəsilə verilsə və s. belə olan halda rüşvət verənin müəyyən olunması bir qədər asanlaşır. Vəzifəli şəxsdən rüşvətin verilməsi və ya buna jəhd edilməsi ilə bağlı demək olar ki, kim rüşvəti verib və ya verməyə jəhd edib, həmçinin rüşvət verəni vəzifəli şəxsin əvvəljədən tanımasını və s. kimi hallar aydınlaşdırılır.

Axtarış.

Rüşvətxorluq jinayətləri üzrə ilkin istintaq hərəkətlərindən bir idə axtarışın aparılmasıdır. Axtarış – bu kateqoriya jinayət işləri üzrə sübutları aşkar etmənin ən effektiv üsuludur. Bu jinayətlər üzrə axtarışın aparılması məqsədləri:

- rüşvətin predmetinin aşkar edilməsi;
- rüşvətxorluqda iştirak edənlərin dairəsini və onların əlaqələrini özündə əks etdirən sənədləri;
- rüşvətxorluqda iştirak edənlərin biri-birilə əlaqəsinə dəlalət edən sənədlərin axtarılması;
- rüşvətin verilməsini əsaslandıran sübutları;
- rüşvətxorların müəyyən edilib tutulması və onların axtarışını asanlaşdıran məlumatların toplanması.

Axtarış aparmada şəxslərin dairəsi daha genişdir.

Birinci növbədə rüşvətxorluqda iştirak edənlərin: rüşvət alan, rüşvət verən və vasitəçi, həmçinin onların qohumları və digər şəxslər.

Rüşvətin predmetinə aid olmayan pulların da axtarışı lazımdır, belə ki, əmlaka həbs qoyulduqdan sonra, qiymətli əşyaları axtarmaq olmaz.

Axtarış anjaq prosesual qaydada, yəni, qanunverijiliyin tələblərindən kənara çıxılmamaq şərti ilə aparılmalıdır. Rüşvətxorluğa dair məlumatlar prosesual qaydada daxil olur. Lakin bu məlumatlar qeyri-prosessual qaydada da daxil ola bilər (rüşvətxorluqda iştirak edənlərin, şahidlərin verdiyi məlumatlar sənədlərin müayinəsindən, polisə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti əsasında).

Rüşvətin alınmasında şübhə edilən şəxs ilə əlaqədar axtarış onun həm iş, həm də yaşayış yerində aparıla bilər. Müstəntiq axtarış aparılması qərarına gəldikdə, ilk növbədə, hazırlıq və təşkilati tədbirlər görülür:

- polis orqanları ilə qarşılıqlı əlaqənin təşkili; axtarışın obyektləri barədə məlumatların toplanması;
- hazırlıq hərəkətlərinin planlaşdırılması;
- müstəntiqi maraqlandıran məlumatların polis tərəfindən verilməsi;
- müstəntiq polisə tapşırıq verdikdə, hansı məlumatların onu maraqlandırdığı konkret göstərməlidir;
- axtarışda istifadə ediləcək texniki vasitələrin müəyyənləşdirilməsi və onların hazırlanması;
- axtarışın keçirilməsi və onun hazırlanması;
- axtarışın keçirilməsi vaxtının müəyyənləşdirilməsi.

Bəzən şübhəli şəxslərin də axtarışda iştirak etməsi vəzib sayılır. Çünki, elə hallar olur ki, müstəntiq axtarış zamanı onu maraqlandıran məlumatları, obyektləri (predmetləri) tapmır və yalnız təqsirkardan ifadə alınandan sonra, bunlar məlum olur.

Müstəntiq axtarışdan iştirak edənlərin də sayını hazırlıq vaxtı müəyyənləşdirir. Bəzən axtarış müstəntiq polisə iştirakı ilə də aparılır. Əgər rüşvətin predmeti hamar sətə malikdirsə, onda əl-barmaq izlərinin aşkar edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunu etmək o

halda zəruridir ki, nə vaxt rüşvət alan rüşvətin alınmasını, rüşvət verilməsini etiraz etmir. Belə ki, onlar gələjəkdə məlumat verməkdən imtina edə bilərlər. Əl-barmaq izləri həmçinin pullar (paket) zərfin, bağlamanın, müxtəlif sənədlərin üzərinə də rüşvətxorluqda iştirak edənlər tərəfindən qoyula bilər. Bir sözlə, müstəntiq bütün rüşvətin verilib-alınması prosesində rüşvətxorlara aid olan əl-barmaq izlərinin aşkar edilib götürülməsini təmin etməlidir (aşkar etmək, götürmək, qeyd etmək). Əgər istintaqa rüşvətin predmeti məlum deyilsə, onda axtarışın aparılmasına kimi onu keçirmək üçün əsasən tapılmalıdır. Sonra isə axtarış keçirilə bilər. Rüşvətxorluq istintaq zamanı şübhəli şəxsin yaşayış və iş yerlərində axtarışın aparılması vəzifə amillərdən biridir. Sübutların məhv edilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə şəraitdən asılı olaraq, bütün iştirakçılarda eyni vaxtda axtarış aparılır. İlk növbədə, rüşvət predmeti onun bağlanması axtarılır. Rüşvət alan şəxsin qanunsuz hərəkət və ya hərəkətsizliyini göstərən sənədlərə baxış keçirilərək götürülür.

Rüşvətxorluq jinayətlərini törətmiş şəxslərin tutulması.

Bir sıra halarda istintaqların ilkin mərhələsində rüşvətxorların hadisə yerində tutulması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hadisə yerində tutuma rüşvət alan rüşvətə görə müəyyən hərəkəti etmədikdə və rüşvəti rüşvətverənə qaytardığı vaxtı həyata keçirilə bilər. Əgər jinayət işi bu faktla əlaqəsi olmayan ərizə verən şəxsin ərizəsi əsasında başlamışsa, onda dindirmə zamanı ərizə verən şəxsdən bunları aydınlaşdırmaq lazımdır: hansı mənbələrdən ona bu hadisə, yeni rüşvətin verilib-alınması ilə bağlı məlumatlar verilib; rüşvətin predmeti nədir? nə vaxt və kim tərəfindən harada rüşvət veriləcək? hansı vasitələrlə onlar rüşvətin verilib-alınması yerinə gələjəklər (piyada, nəqliyyatda, konkret hansı və s.); iştirakçıların əlamətləri (funksional, analitik və digər köməkçi əlamətlər). Bu jinayətin törədənlərin müşahidə olunması və tutulması bir neçə mərhələdən ibarətdir?

1. hazırlıq;
2. bilavasitə rüşvətin verilib-alınması olanda müşahidənin aparılması;
3. bu jinayətləri törədənlərin tutulması;
4. rüşvətxorların müşahidə və tutulması faktının prosessual qaydada sənədləşdirilməsi.

Müşahidə və tutmaya hazırlıq aşağıdakılardan ibarətdir:

1. polis əməkdaşları ilə əməliyyatda iştirak edən digər iştirakçıların arasında işgüzar əlaqənin təşkili;
2. iştirakçıların vəzifələrinin bölüşdürülməsi;
3. tutma və müşahidənin planının hazırlanması;
4. rüşvətin verilib-alınmasının harada həyata keçirilməsi və həmin yerlə tanışlıq (ehtiyaj varsa);
5. fotomateriallara uyğun hava şəraiti və məsafədən asılı olaraq fotoaparət (videokameranın) hazırlanması.

Rüşvətxorların tutulmasından sonra, şəxsi axtarmanın aparılması zəruridir.

Şəxsi axtarış tutulan şəxslə və ya konkret hallardan asılı olaraq, həmin anda aparılır, ya da o, prokurorluq və ya polis orqanlarına gətirildikdən sonra aparılır:

– bütün hallarda şəxs tutulan yerdə ötəri axtarış geyiminin (paltarlarının) üst-başını əllə ötəri yoxlanması yolu ilə keçirilir. Bu axtarışın birinci mərhələsidir.

İkinci mərhələdə axtarış hərətərflə daha diqqətlə aparılır. Eyni zamanda, şəxsi axtarışın xarakteri onun məqsədlərindən irəli gəlir: hansı əşyalar, sənədlər və s. axtarılır.

Rüşvətخورluqla əlaqədar, adətən, şəxsi axtarış aşağıdakı məqsədlərlə keçirilir:

- rüşvətin predmetinin axtarılıb-tapılması;
- rüşvətin alınib-verilməsi ilə əlaqədar sənədlərin aşkar edilməsi;
- rüşvətخورların əlaqələri haqqında olan məlumatlar;
- rüşvətverənin maraqları naminə həyata keçirilən və ya keçirilmədən hərəkətlərin haqqında sənədlərin tapılması;
- rüşvətin verilməsi məqsədini təsdiqləyən sənədlərin aşkar edilməsi;
- şəxsi axtarış keçirilən zaman axtarılan şəxsdən portfel, çanta, çemodanın və s. alınması və onların içərisində olanları diqqətlə yoxlamaq lazımdır.

Əl əşyaları ola bilər ki, ikiqat divarlara və alt hissəsində, gizli bölmələrə (hissəyə) jiblərə malik olsun, həmçinin, pul qabı, siqaret və kibrit qutularını, eynək qabını, saatların qapaqlarını və digər gündəlik istifadə olunan əşyaların axtarışı vacibdir.

Müstəntiq hər bir axtarılan şəxsdən tapılan əşyaları diqqətdən kənar qoymamalıdır.

Jiblərdə yerləşən daxili hissələrin hamısı çıxarılmalıdır və onların yerləşdirilməsinə diqqət yetirilməlidir (yuxarıda yoxsa aşağıda, hansı vəziyyətdədir, səliqə ilə qoyulub, yoxsa əzik-üzük şəkildə).

Bu jür hərəkətlərin edilməsinin əhəmiyyətini aşağıdakı misalda da göstərmək olar.

Rüşvət alan şəxs hadisə yerində yoxlanmışdır, şəxsi axtarış zamanı ondan pul bağlaması tapılmışdır. Hansı ki, jibin dibində əl yaylığının və siqaret qutusunun altında yerləşmiş şəkildə olub, rüşvətalan özünü müdafiə etməkdən ötrü bildirmişdir ki, pulu onun jibinə təxribat etmək məqsədilə ondan xəbərsiz gizlinə qoyulub. Lakin, bu jür və digər şəxsi axtarış nəticəsinlə o, ifşa olunmuşdu.

Yazı kitabçalarından, məktublardan, sözü də kodlaşdırılmış şifrənmiş şəkildə vacib olan məlumatlar da ola bilər. Ayaqqabıların və protezlərin də diqqətlə içərisində gizli yerlər ehtiyaj varsa, axtarılır.

Jinayətkarlar bəzən kiçik əşya və ya sənədlərin gizlədilməsinə-dən ötrü saçlarından, əzələaltı yerlərdən istifadə edirlər. Şəxsi axtarmada onun özünü aparmasını diqqətlə izləmək lazımdır, çünki, rüşvətخورu ifşa edən əşya və sənədləri tullaya, axtarışda iştirak edən şəxslərin jibinə, hətta, onu axtaranın belə jibinə qoya bilər.

Şəxsi axtarışdan sonra, axtarılan şəxsin ətrafına da baxış keçirtmək lazımdır. Hadisə yerinə baxış bu zaman nəinki rüşvətin verilməsi şəraiti müəyyənləşdirilir, eyni vaxtda rüşvətin verilib - alınması xarakterizə edən izlər aşkar edilərək götürülür və qeyd olunur. İstintaq üçün əsas rol oynayan hadisə yerinin müayinəsi vaxtı görülən bu jür izlər məqsədəuyğundur: əl -barmaq, ayaqqabı, geyim, izləri, əşyaların, rüşvətin predmetinin, bağlamanın (hazırlanmış) bir hissənin qalıqları.

Hadisə yerinin şəraitinin dəqiq qeyd olunması, o jümlədən, baxışın düzgün aparılması, rüşvətin verənin ifşa edilməsinin rüşvət verməsi faktının (yoxlamanın) müəyyən edilməsi üçün böyük əhəmiyyəti vardır.

Şübhəli şəxslərin dindirilməsi.

Dindirməyə hazırlıq bilavasitə onun uğurlu keçməsinə (aparılmasına) məqsədyönlü şərait yaradır.

Dindirməyə hazırlıq zamanı əldə olunan materialların diqqətlə öyrənilməsi və təhlil edilməsi zəruridir.

Dindirilən şəxslə tanışlığın qaydalarda aparılması məqsədəuyğundur:

– dindirmə prosesində araşdırılacaq hallar barədə ayrıca vərəqdə qeydlər etmək;

– real şəraitin aydınlaşdırılmasından ötrü veriləcək suallar;

– əldə olan sübutlar;

– dindirilənin şəxsiyyəti barədə məlumatlar;

– dindirilən şəxsin ortaya çıxma biləcək etirazlarını da nəzərə almağa və bunları da hazırlıq görmək lazımdır.

Sübutun qeyd edərkən, onların əsaslılığı irəli sürülməlidir, əks halda, dindirilən şəxs belə bir nəticəyə gələ bilər ki, istintaq (müstəntiq) onun əməlini sübut edən lazımı məlumatlara malik deyildir.

Dindirmə zamanı dindirilən şəxsin şəxsiyyətinin də nəzərə alınması vacibdir (təhsili, ailə vəziyyəti, iş yeri, əmlak vəziyyəti, xarakteri, həyat tərzi və s.). Bundan ötrü onun şəxsi işinin öyrənilməsi, qohumların dindirilməsi və s. vacibdir.

Taktik baxımdan dindirmənin tutulan anda keçirilməsi daha məqsədəuyğundur, çünki, onun tutmanın məqsədi barədə ətraflı məlumat yoxdur və ya azdır. Nəyə görə tutulub (əgər dəfələrlə bu işlə məşğul olub və ya bununla yanaşı, digər jinayətlər törədibsə) istintaqın (müstəntiqin) onun jinayət əməlləri barədə nə qədər məlumatı vardır. Rüşvətخورluq jinayətlərinin digər iştirakçıları da tutulub-tutulmaması barədə məlumatlar və s. Bu jinayətlərin iştirakçılarının qəflətən tutulması ilə əlaqədar olan bütün bu kimi digər hallar çox vaxt onun özünə haqq qazandırmaq üçün müəyyən uyduruju üsulların seçilməsinə imkan verir, hansı ki, düzgün məlumatların tez alınmasına və yaxud yalan məlumatlardan onun özünün ifşa olunmasında istifadə oluna bilər.

Əgər eyni zamanda bir neçə şübhəli şəxs tutulmuşsa, onda onlardan hansının birinci dindirilməsinin müəyyən edilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Düzgün ardijillığın müəyyən edilməsi imkan verir ki, gələcəkdə alınan sübutlardan digərlərinin də ifşa olunmasında istifadə olunsun.

Müstəntiq şübhəli şəxs və müttəhim qismində dindirdiyi şəxsləri 2 qrupa bölmək və aşağıdakı ardijillıqla aparmaq daha düzgündür:

1. rüşvətverən;
2. rüşvətalan.

Praktika göstərir ki, məhəz dindirmənin bu ardijillıqla aparılması daha məqsədəuyğundur. Məhkəmə, istintaq orqanlarının təjribəsi göstərir ki, rüşvətalan şəxslərin əksəriyyəti düzgün ifadə vermir. Lakin, belə hallar da vardır ki, vəzifəli şəxs özünə güvənərək, bu jinyətkar fəaliyyətini davam etdirir. Elə ona görə də bir qayda olaraq, birinci rüşvət verən və ya vasitəçi, sonra isə rüşvətalan şəxs dindirilməlidir. Konkret şəraitə uyğun olaraq, ola bilər ki, digər qərara da gəlin. Dindirmənin xarakterik xüsusiyyəti rüşvətخورluğun istintaqında maksimal ifadənin mükəmmələşdirilməsidir.

Rüşvətخورluğun jinayətlərinə ifadənin detallaşdırılması bütün halların mükəmməl öyrənilməsinə təminat yaradır. Dindirilənin əvvəllər verdiyi ifadədən etiraz və ya ondan imtina etmənin (dəyişməsinin) qarşısını alır və yeni sübutların toplanmasına şərait yaranır.

Əgər dindirilən şəxs rüşvətخورluğun jinayətinin törədilməsi barədə ifadə verirsə, onda onu bütün sullar, o jümlədən, sübut edilməli olan hallar ətrafında dindirmək lazımdır.

Əgər rüşvətın alınib-verilməsi vasitəçiyə görə rüşvətخورluq birdəfəlik deyildirsə, onda rüşvətın hər bir epizodunu yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar dindirilməlidir.

Hər bir konkret hadisə ilə bağlı olaraq müstəntiq işin xarakterini, rüşvətخورların şəxsiyyəti və digər halları nəzərə alaraq bu və ya digər taktiki üsullardan istifadə edir.

Ümumiyyətlə, dindirmə prosesual normalara ciddi riayət olunaraq aparılmalıdır. Müstəntiq öz hərəkətləri ilə dindirilən şəxsə özünə qarşı hörmət qazanmalıdır. Eyni zamanda dindirilən şəxsi psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almaq düzgün olardı. Bu jür hallar jinayətin açılması jinayətkarın ifşa olunması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dindirmənin səmərəli və effektiv aparılmasına şərait yaradır.

Rüşvətخورluq jinayətini törətmiş şəxslərin ifadələrini rəsmiləşdirməklə yanaşı, həm də stenoqrafiya yazı üsulundan və səs-yazmadan da istifadə etmək lazımdır (maqnit lentinə köçürmək).

Ən əlverişli üsul ifadələrin maqnitofona köçürülməsidir (yazmasıdır). Bundan gələcəkdə şəxs öz ifadələrini inkar edərsə, onları dəyişdirsə belə, bu zaman yazıya (lentə) qulaq asaraq, məntqi reallığa gəlinə bilər. İfadənin maqnitofon lentinə yazılması istintaqın taktiki xüsusiyyətlərini, müxtəlifliyini əks etdirir.

Sual 3. Rüşvətxorluq və korrupsiya jinayətlərinin ibtidai araşdırılmasında sonrakı istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri.

Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi – rüşvətxorluq jinayətlərinin istintaqı zamanı digər istintaq hərəkətlərinin mürekkəbliyi ilə seçilir. Rüşvətin verilib-alınmasında şahidlərin olmaması və bu jinayətlərin bütün iştirakçılarının marağının olması özlərinin jinayətkar fəaliyyətinin və izlərinin gizli saxlanması buna dəlalət edir.

Onu da demək lazımdır ki, rüşvətalan şəxs çox hallarda yüksək təhlilə, həyat təjribəsinə, iradəvi xarakterə malik olur.

Rüşvət alan şəxs əgər qiymətli əşyaların alınması faktını etiraf etmirsə, bu halda o, bunu qaytarılan borj, həm də deyə bilər ki, rüşvətin predmeti tapılmışdır və ya kimsə tərəfindən yaddan çıxıb qalmışdır. Bir sıra hadisələrdə vasitəçilər boynuna alır ki, rüşvət verən şəxs tərəfindən aldadılmışdır. Onun gördüyü bu işin müqabilində mükafat alması uşbatında jinayətlərdə iştirak etdiyini bildirir.

Müstəntiq müttəhimin dindirilməsinə hazırlıq zamanı aşağıdakıları araşdırmalıdır:

- təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini, xarakterini;
- təqsirləndirilən şəxsin şəxsi keyfiyyətlərini, güclü və zəif tərəflərini;
- rüşvətalan və vasitəçi, rüşvət alan və rüşvət verən şəxslərin arasındakı şəxsi əlaqələrin xarakterini müstəntiq dindirilən şəxsin, jinayətin törədilməsi şəraiti barədə məlumatları öyrənmək, topladığı sübutları nəzərə alaraq, əsas taktiki sxemi tərtib edir;

- rüşvətxorların əhatəsinin məhdud şəklində şəxslərdən ibarət olması, onların barəsində olan hərəkətləri məlumatlara istinad etməklə mümkün hesab olunur. Ona görə də müstəntiq ayrı-ayrı şeyləri nümayiş etdirməklə fotoşəkillər, qiymətli əşyalar, hələlik rəsmi olaraq müttəhimə sübut edilməmiş və onun fəaliyyətinin gizliliyi ilə əlaqədar olması dindirmədə hələddij rol oynayır. Bu jəhəti də nəzərə almaq lazımdır ki, bəzən müttəhim başqa şəxslər barədə ifadə verərkən, öz təqsirinin müəyyən hissəsini onların üzərinə qoymağa jinayətin həqiqi iştirakçılarını gizlətməyə və onların məsuliyyətini yüngülləşdirməyə çalışır. Ona görə də müstəntiq daha dəqiq və ciddi olmalı, belə ifadələrə xüsusilə tənqidi yanaşmalıdır.

Təqsirləndirilən şəxsin rüşvətxorluq jinayətlərində təqsirini inkar etməsi doğru və yalan ola bilər, bir qayda olaraq, təqsirsiz inkar edən müttəhim öz ifadələrində ittihamın əsaslandığı faktik məlumatların tutarlı, yaxud inandırıcı olmadığını dəlillər gətirməklə əsaslandırmağa çalışırlar.

Təqsirləndirilən şəxsin irəli sürdüyü fərziyyələrin təkzib edilməsi istintaq orqanlarının öz təşəbbüsü ilə müttəhimin təqsirini aradan qaldıran

bütün mümkün olan fərziyələri hərtərəfli araşdırmaq vəzifəsindən azad etmir.

İstintaqda təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi prosesində sualların maksimum detallandırılması vacibdir. Rüşvətxorluq jinayətlərində müttəhim çox vaxtı verdiyi ifadələri dəyişdirə və etiraz edə bilər. Bu zaman istintaq orqanı müttəhimin nə üçün ifadənin dəyişdiyini, hansı motivi rəhbər tutduğunu ifadəni könüllü və ya məcburiyyət qarşısında dəyişdiyini və ya etiraz etdiyini araşdırmağa borjlıdır. Bununla əlaqədar olaraq müttəhimin bu hərəkətlərinin qarşısını almaq məqsədi ilə səsyazma vasitələrindən istifadə edilməsi məqsədəuyğundur. Şübhəli şəxslərin dindirilməsinin ardınca şahidin dindirilməsi həyata keçirilir. Elə hallar da olur ki, rüşvət hədə-qorxu ilə tələb edilməsinə baxmayaraq, onlar bunu vermir və istintaq orqanlarına da bu barədə məlumat çatdırmırlar. Bu fakt barədə şahidlik mümkün hesab edilir. Yəni, jinayətin hər bir halı barədə məlumatı olan şəxsin ifadəsinə ehtiyaj duyulur. Eyni zamanda, jinayət işinin başlanması üçün əsas və səbəbin olması mütləqdir. Şahid, ilk növbədə, rüşvətalan şəxs xidmətlərinə görə, həmçinin onun qanunsuz fəaliyyəti barədə bu faktlar məlum olur. Şahidin rüşvətin verildiyini görür, rüşvət alana özünü bu barədə şübhələndirmir. Məsələn, rüşvət qovluqda, kağızlarla birlikdə, yaradılıq əlyazması və digər hazırlanmış sənədlər adı altında şəxsə verilir. Şahidin dindirilməsi taktikası zamanı şahidin şəxsi qeydiyyatları və onun istintaq aparılan bu jinayətə münasibəti müəyyənləşdirilir. Əgər şəxs rüşvətin verilməsi zorla təklif olunursa, o, isə rüşvəti verməyibsə, ərizə verən şəxsdən hədə-qorxu ilə tələb edilərsə, bu zamanı şin bütün halları injəliyinə kimi aydınlaşdırılmalıdır. Bir yerdə işləyən şahidlə vəzifəli şəxslərin fəaliyyəti barədə faktlara əsas diqqət yetirilməlidir. Vəzifəli şəxsin ayrı-ayrı şəxslərlə və ya bu işlə əlaqəsi olan vətəndaşlarla məhz bu mərhələdə hansı qərara gəlinməsi tam aydınlaşdırılmalıdır.

Rüşvətxorluğun istintaqında müəssisənin (təşkilatın) iş prinsipi, o jümlədən, bütün detallara qədər öyrənilməsi müstəntiqin fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Müstəntiqin bu jür fəaliyyəti rüşvətin alınmasını ümumi qaydada törədilmiş jinayət faktı üzrə ətraflı tanışlığın özündə birləşdirən, o jümlədən həmin müəssisədə işləyənlərin funksional vəzifələri də öyrənilir. Vəzifəli şəxslə digər əməkdaşlar arasındakı qarşılıqlı əlaqənin öyrənilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Müəyyən olunmuş hallar müstəntiqə rüşvət alan şəxslə bir yerdə işləyən şahidin dindirilməsində, həm də müttəhimin dindirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir (rüşvət alan, vasitəçi, rüşvət verən). Odur ki, belə şəxslərin şahid qismində dindirilməsi məqsədə-müvafiqdir.

Rüşvətxorluğun istintaqında təkjə şahid ifadələrindən iş üzrə sübut edilməli olan halların müəyyən edilməsində deyil, həmçinin digər sübut mənbələrindən də (məsələn, maddi sübutların, sənədlərin və s.) araşdırılmasında istifadə olunur. Əgər şahid ifadəsi başqa şəxslərin ifadələrinə bu şəxslər də dindirilməlidir.

Bu jinayətlər barədə şahidin verdiyi ifadə işdə olan başqa sübutlarla bilavasitə müqayisə edildikdən sonra, sübut kimi qəbul edilir. Rüşvətxorluq jinayətlərini törətmiş şəxslərin istintaq zamanı üzləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Üzləşdirmə dindirmə zamanı əldə edilmiş məlumatların yoxlanılması üsuldur. Vijdanın yanılma nəticəsində yalan ifadə verən şəxs üzləşdirmə zamanı digər şəxsi dinləyərək, iş üzrə unutduğu halları yadına sala bilər. Bununla belə üzləşdirmənin spesifik taktiki üsulları da vardır. Üzləşdirməyə hazırlıq zamanı onun kimilər arasında nə vaxt, hansı ardıcılıqla, kimilərin iştirakı ilə və hansı məsələlərə dair aparılacağı müəyyənləşdirilir. Ümumiyyətlə, rüşvətxorluq jinayətlərinin istintaqı zamanı rüşvət-vermə şəxsləri arasında, bunların hər biri ilə vasitəçi arasında, o jümlədən, rüşvət alan şəxslə və ona xidmət göstərən şəxs arasında üzləşdirmə aparıla bilər. Rüşvətxorluqda üzləşdirmə zamanı dindirilən şəxslərin ardıcılıqla ifadə verməsi də taktiki əhəmiyyət kəsb edir.

Üzləşdirmədə müstəntiq kimin ifadəsini doğru hesab edirsə, üzləşdirmə zamanı əvvəljə onun ifadə verməsi daha düzgündür. Belə olduqda, yalan ifadə vermiş rüşvətxor artıq ifşa edildiyini başa düşüb, doğru ifadə vermək qərarına gələ bilər.

Rüşvətxorluq jinayətlərinin istintaqının sonrakı mərhələsində çox vaxt tanınma üçün tənqidetmə həyata keçirilir. Əgər rüşvət verən şəxs rüşvətin verilməsini xəbər verir və boynuna alırsa, onda rüşvəti verdiyi şəxsi axırınji müəyyən olunmalı fakt rüşvət verən şəxslə, digər iştirakçılarla görüşü və tanışlığı da ola bilər, rüşvət verən şəxs rüşvətin predmeti hesab olunan əşyaların əlamətlərinə görə də tanınmaya məruz qala bilər.

Rüşvət şəklində verilmiş və rüşvət alan şəxsdən götürülmüş predmetlərin də tanınma üçün təqdimetmə keçirilə bilər. Tanınma prosesi kriminalistik eyniləşdirmənin bir növə olub, bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir. Rüşvətxorluq jinayətlərinin istintaq zamanı, tanınma üçün təqdimetmədə müstəntiq fəal iştirak edir və bu istintaq hərəkətlərini o aparır. Tanınmaq üçün rüşvət alan şəxsin təqdim edilməsi mümkün olmadıqda, tanınmanın onun fotosəkilləri üzrə aparılmasına qanunla yol verilir.

Tanınma üçün təqdimetmənin obyektləri mütləq onu həmin jinsdən və ya növdən fərqləndirən konkret xassə və əlamətlərə malik olmalıdır.

Tanınma üçün təqdimetmənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinə təminat yaradan mühüm şərtlərdən biri tanıyan şəxslərin dindirilməsidir.

Şəxsiyyətin tanınma üçün təqdim edilməsi şəxsin anatomik və dinamik əlamətlərinə görə aparılır. Rüşvətxorluq jinayətinin iştirakçı-larının tanınma üçün dinamik əlamətlərə görə (səsin, nitqin, yerinin xüsusiyyətləri) təqdim edilə bilər. Səsin, nitqin, yerinin nisbi dəyişməzliyi insanı bu əlamətlərə görə dəyişməz eyniləşdirməyə imkan verir. Səsin və ya nitqin xüsusiyyətlərinə görə tanınmaya təqdim edilən şəxs tanıyan şəxsi görməlidir. Çünki, həmin şəxs səsin, nitqini dəyişə bilər. Tanıyan şəxs bu jinayətin digər iştirakçılarının rüşvət alan vasitəçi səslərini, nitqlərini və onların müqayisəsini həyatda etməlidir. Yerişə görə təqdim edilən şəxs

yerişi onun yerişinə oxşayan digər şəxslərlə birlikdə tanıyan şəxsə təqdim edirlər. Onlar tanıyan şəxsin qarşısından tək-tək keçirlər. Yerişə görə tanınma, adətən, şəxs axsayarkən, ayaqlarını çap atarkən və s. hallarda aparılır. Tanınma üçün təqdimatın nəticələri haqqında protokol tərtib olunur (JPM, m. 179).

Rüşvətxorluğun istintaqında əksər hallarda kriminalistik və fiziki-kimyəvi ekspertizalar təyin olunur.

Kriminalistik ekspertizalar o vaxt təyin olunur ki, əl-barmaq izlərinin yazı xəttinin tədqiq olunması məsələsi ortaya çıxır. Bu jinayətlə birbaşa əlaqədar olaraq rüşvətin predmetində blaknotda, gündəlikdə qeydlər aşkar oluna bilər. Məhz, bunların ekspert tədqiqatında icra edən şəxsin müəyyən edilməsi mümkündür. Bu zaman rüşvətin miqdarı digər şəxslərin rolu, jinayətkar qrupda daxil olanlar jinayət yolu ilə əldə olunmuş qiymətli əşyalar və s. müəyyən olunur.

Rüşvətxorluğun istintaqında ən vacib kriminalistik ekspertiza sənədlərin texniki-kriminalistik tədqiqatıdır. Üzərində jinayətin izlərini saxlayan listlərin blaknotda olan əlyazma qeydlərinin məh olunması və digər səhifələrdə ştrixlərin müəyyən olunmasına görə həmişə bu ekspertizanın təyin olunmasına tələbat yaranır. Rüşvətxorluğun istintaqında jırılmış qəbz, yazı vərəqəsi, rüşvətin predmetinin sarğısı və s. bir hissəsi aşkar oluna bilər.

Rüşvətin predmetini rüşvəti vermə prosesində bağlama və sarğısından rüşvət vermə şəxsin bədən və geyimindən ayrı – ayrı mikro hissəciklər və lüminesensiyaedici maddələrlə rənglənmə zamanı fiziki – kimyəvi tədqiqatlara məruz qalması rüşvətxorluğun istintaqı qarşısında duran vacib məsələlərin, o jümlədən jinayətin açılmasına mühüm təsiri olduğunu demək olar. Bununla əlaqədar olaraq kriminalistik tövsiyyələri rəhbər tutaraq əşyaları və ya mikrohissəciklərin aşkar edilməsi, qeyd edilməsi və ekspertizanın qarşısında qoyulan sualların düzgün tərtib olunmasına riayət etmək lazımdır.

Daktiloskopik ekspertiza jinayətkarın rüşvətin predmeti və ya bağlaması üzərində qalan əl-barmaq izlərini aydınlaşdırmaq üçün təyin olunur.

Xətti ekspertiza sənədlərin, məktubun, qeydiyyatların adsız ərizələrin icra edən şəxsin müəyyən olunması üçün keçirilir. Sənədlərin texniki-kriminalistik tədqiqatı möhür, imzanın saxtəlik əlamətlərini, sənədlərdə düzəlişlər edilib-edilməməsini müəyyən etmək üçün keçirilir.

Çox vaxt məhkəmə-mühasibat və materialşünaslıq ekspertizaları da təyin olunur. Məhkəmə-mühasibat ekspertizası mühasibat sənədlərinin rəsmiləşdirməsinin qaydalarını və onların düzgün dövriyyəsinə müəyyənləşdirmək üçün təyin olunur. Bu ekspertizanın nəticəsi olaraq, şübhəli şəxsin bədənində və geyimində rüşvət vermədən qalan hissəcik və əşyaların aidiyyətini aydınlaşdırmaq mümkündür.

Müstətiq rüşvətxorluq jinayətlərinə görə aşağıdakı profilaktik tədbirləri görməlidir:

1. idarə, müəssisə və təşkilatların rəhbərlərinə təqdimat göndər-mək;
2. əmək kollektivləri və digər qruplar, ictimai təşkilatlar qarşısında çıxışlar etmək;
3. ictimaiyyətin aktiv nümayəndələrini rüşvətxorluq jinayətlərinin törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitin aradan qaldırılmasına jəlb etmək;
4. mətbuatdan və digər vasitələrdən istifadə olunmaqla, bu jinayəti törədənlərin məsuliyyətə jəlb edilməsi barədə məlumatların yayılması.

Bir sıra vəzifəli şəxslər mənbəpərəstlik, qohumbazlıq edərək, əvvəllər bir yerdə işlədikləri adamları öz ətrafına yığmaqla düzgün işçiləri kənarlaşdırır və belə tədbirlər görməklə, ətrafda olan işçilərin simasına nail ola bilirlər. Bundan irəli gələrək, müstəntiq hər bir daxil olan siqla diqqətlə yanaşmalıdır. Həmişə müstəntiq ictimaiyyətlə sıx əlaqədə olmalı, əmək kollektivlərində çalışan fəal nümayəndələri bu işdə iştirakı bu məsələlərin həlli zamanı gənjlər arasında aparılan tərbiyə işinin də rolu böyükdür. Sonra isə əvvəllər belə jinayətlərə görə məhkum olunmuş şəxslər üzərində nəzarətin həyata keçirilməsi vacibdir. Müstəntiq rüşvətxorluq jinayətlərinin törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraiti aydınlaşdırdıqdan sonra; həmin idarə, müəssisə və təşkilatların ünvanına təqdimat göndərərək, müəyyən olunmuş səbəb və şəraitin aradan qaldırılması yollarını göstərir.

Yuxarıda sadalananların aradan qaldırılması üçün ilk növbədə kollektivlərdə bu təqdimat müzakirə olunaraq, bu jür mənfə halların aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülür.

NƏTİJƏ

Azərbaycan Respublikasında jinayətkarlığa qarşı mübarizənin güclənməsi, hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsi müasir elm və texnikanın nailiyyətlərindən istifadə olunması, nəzəri biliklərin praktikada tətbiq olunmasından irəli gəlir.

Hüquqi dövlət quruluşu ərəfəsində jəmiyyətimizdə mənfi ünsürlərin aradan qaldırılması məsələləri bu gün diqqətəlayiqdir.

Bu məqsədlə kriminalistika elminin də nailiyyətlərindən geniş istifadə edilməsi təjribədə öz bəhrəsini verir. Məhz, bu baxımdan korrupsiya, rüşvətxorluq müstəqil dövlətimizin, bazar iqtisadiyyatına, özəlləşmənin və digər dövlət qurumlarının düzgün fəaliyyətinə manəə törətməsin deyə, ümumi mübarizə aparmaq lazımdır.

Bütün bunları nəzərə alaraq demək olar ki, rüşvətxorluq jinayətlərinin törədilməsində iştirak edən şəxslərin vaxtında ifşa edilib məsuliyyətə jəlb edilməsi üçün bu jinayətlərin istintaq metodikasının öyrənilməsi və onun praktiki fəaliyyətimizdə tətbiq edilməsi mühüm amillərdən biridir. Rüşvətxorluq aşağıdakı 2 müstəqil jinayət tərkibini əhatə edir:

1. rüşvət alma;
2. rüşvət vermə.

Yuxarıda sadalanan bu jinayətlərin hər birinin iştirakçıları onlar arasında sıx əlaqələrin olması jinayət faktlarının gizlədilməsi, bir çox təhlükəli jəhətləri bu mövuda öz əksini tapmışdır. Ümumiyyətlə, 1-ji sualda rüşvətxorluq jinayətlərinin kriminalistik xarakteristikası verilmiş, jinayət işinə başlamanın xüsusiyyətləri, qaydaları jinayət işi üzrə sübut edilməli olan hallar (JPM, m.62) araşdırılmış kriminalistik ədəbiyyatlar-dan, təjribədə ümumiləşdirilmiş tövsiyələrdən müstəntiqin istintaqdakı bütün fəaliyyəti göstərilmişdir.

2-ji sualda rüşvətxorluq jinayətləri ilə sıx bağlı ilkin istintaq hərəkətlərinin (ərizə verən şəxsi tutma, şəxsi axtarış, götürmə, axtarış, şübhəli şəxsin dindirilməsi və s.) taktiki xüsusiyyətləri öz əksini tapmışdır.

3-jü sualda isə müstəntiq topladığı sübutlar əsasında istintaqın sonrakı gedişatındakı hərəkətləri iqləndirməli (şahidin, müttəhimin dindirilməsi, tanınma üçün təqdimetmə, əmlak üzərində həbs qoyma, kriminalistik və fiziki-kimyəvi ekspertizaların təyin olunması rüşvətxorluq jinayətləri ilə əlaqədar obyektləri barədə açıqlanmalar xüsusilə diqqəti jəlb edir.

Bu jinayətlərin istintaqının taktiki xüsusiyyətlərindən irəli gələrək, rüşvətin predmetinə aid olan maddi sübutların bilvasitə müayinəsi, istərsə də onun ekspert tədqiqatı zamanı aşkar edilən tədqiqatı zamanı aşkar edilən əlamətlərinin öyrənilməsi və bunların iş üzrə toplanmış digər sübutlarla müqayisə edilməsi istintaq səhflərinə yol verilməsini aradan qaldırır.

Qanunverijilik rüşvətxorluq jinayətlərinin predmetlərinə aid edilən pul və sair qiymətli şeylərin və maddi sübutlara aid edir. Jinayətkarlıq yolu ilə əldə edilən qiymətli şeylər dedikdə, qanun qızıldan, gümüşdən, platindən düzəldilmiş şeyləri, əridilmiş qiymətli metalları, qiymətli daşlardan düzəldilmiş şeylərin, evi, avtomaşını nəzərdə tutur.

Məhz, göstərilən predmetlərin rüşvətxorluq jinayətlərinin istintaqı zamanı maddi sübut kimi istifadə etmək zəruridir. Bu jinayətlərin istintaqında qiymətli şeyin bilavasitə jinayət nəticəsində əldə edilməsini, yaxud onun jinayət nəticəsində əldə edilən pulla alınmasına müəyyən etmək, bu jinayətləri törətmiş şəxslərin ifşa edilib, tutulmasına böyük imkanlar yaratdığı məqsədəuyğundur.